บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัฒนธรรมพื้นบ้านคือวัฒนธรรมหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมในท้องถิ่น เพราะเป็นรากฐานของความมีระเบียบในสังคม และช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นดีขึ้น สังคมไทยทุก ๆ ภาคต่างก็มีวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นของตนเอง โดยปรากฏให้เห็นเด่นชัดทางภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ การแต่งกาย ดนตรีและนาฏศิลป์ เป็นต้น และเป็นวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ควรแก่การอนุรักษ์ ส่งเสริม ประยุกต์ และพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมไทยในยุคปัจจุบันเพื่อคงความเป็นอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านสืบต่อไป

วัฒนธรรมไทยในภาคเหนือ สภาพโดยทั่วไปจะถูกเรียกว่า "ไทยยวน" หรือ "ไทยล้านนา" หรือนิยมเรียกกันทั่วไปว่า "คนเมือง" ภาษาพูดของคนชาวเหนือเรียกว่า "คำเมือง" ศูนย์กลางของวัฒนธรรมภาคเหนือ คือ จังหวัดเชียงใหม่ และคนเมืองส่วนใหญ่เป็นคนเชียงใหม่ จะยึดถือความสงบ อ่อนน้อม ไม่นิยมความรุนแรง มักจะเคร่งในศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพุทธ ส่วนทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี มีดนตรีพื้นเมือง เช่น สะล้อ ซอ ซึง ซึ่งมีลักษณะสุ่มเสียงและท่วงทำนองที่แสดงถึงความอ่อนโยน ละมุนละไมไม่โลดโผนฟังดูแล้วรู้สึกสบายใจ การฟ้อนรำเป็นแบบอ่อนช้อย ช้า ๆ สวยงาม เช่น การฟ้อนเล็บ การฟ้อนเทียน เป็นต้น การร่ายรำที่ตื่นเต้นเร้าใจก็มีบ้างพอสมควร ได้แก่ การรำดาบและรำกลอง ศิลปะด้านอื่น ๆ เช่น สถาปัตยกรรม ก็จะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ส่วนรูปภาพก็จะเป็นจิตรกรรมฝาผนัง และรูปภาพที่ปรากฏในเครื่องเขิน เครื่องทอง เครื่องเงิน และ ผ้าทอมือ เป็นต้น วัฒนธรรมเด่น ๆ เหล่านี้ได้แสดงออกมาให้เห็นเป็นพฤติกรรมของคนเชียงใหม่ในรูปแบบต่างๆ (สนิท สมัครการ, 2521, หน้า 14)

สภาพของวัฒนธรรมไทยภาคเหนือในปัจจุบัน ได้รับผลกระทบจากวัฒนธรรมไทยภาคกลางและวัฒนธรรมต่างชาติเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากอิทธิพลของความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ได้พัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง และยุคนี้เป็นยุคข้อมูลข่าวสาร ซึ่งการติดต่อเป็นไปอย่างรวดเร็วส่งผลให้สังคมโลกไร้พรมแดน ทำให้กระแสวัฒนธรรมจากต่างประเทศหลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทยอย่างรวดเร็วต่าง ๆ ง่ายดาย และขาดการเลือกสรร

ละทิ้งแบบแผนค่านิยม วิถีชีวิตที่ดีงามและมีคุณค่าของสังคมไป ทำให้เกิดการสูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไปอย่างน่าเสียดาย อีกทั้งก่อให้เกิดปัญหาทางด้านวัฒนธรรมถึงขั้นรุนแรงมากมายหลายประการ เช่น การเกิดช่องว่างระหว่างวัฒนธรรม การหย่อนยานในศิลปวัฒนธรรม การเลียนแบบวัฒนธรรมต่างชาติโดยไม่คิดไตร่ตรองทำให้วัฒนธรรมไทยถูกครอบงำ เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวนับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น ทำให้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตคนไทยในสังคมเป็นอย่างมากโดยเฉพาะบรรดาคนรุ่นใหม่ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมไทยแท้ไม่สามารถตอบสนองความต้องการในการดำเนินชีวิตของคนไทยในปัจจุบันได้ จึงหันไปนิยมใช้วัฒนธรรมต่างชาติซึ่งเห็นว่าตอบสนองได้ดีกว่า (เฉลียว บุรีภักดี, 2526, หน้า 62) เป็นผลทำให้ความเป็นตัวของตัวเอง ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นค่อย ๆ หมดไป เกิดภาวะขัดแย้ง โดยเฉพาะการเข้ากันไม่ได้ระหว่างคนรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่า (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2531, หน้า 12) และยังทำให้ประชาชนในท้องถิ่นสูญเสียความภาคภูมิใจในถิ่นกำเนิดและรกรากวัฒนธรรม ขาดความมั่นใจและเป็นตัวของตัวเอง (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2533, หน้า 6-7)

เมื่อสังคมท้องถิ่นได้สูญเสียเอกลักษณ์ความเป็นปึกแผ่นมั่นคงทางสังคมและวัฒนธรรม ในที่สุดก็มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ยากแก่การพัฒนา ทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ รวมถึงดินแดนล้านนาซึ่งมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอารยธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมที่ดีงามล้ำค่ามาช้านานก็ถูกครอบงำจากวัฒนธรรมเมืองหลวงและประเทศตะวันตกอย่างมาก ส่งผลให้วัฒนธรรมของล้านนาเกิดการเสื่อมสลายไปอย่างรวดเร็ว ดังตัวอย่างที่เห็นได้จากการเลียนแบบของเก่าเพื่อการค้าขายและท่องเที่ยว ภาษาพูดที่ไพเราะอ่อนหวานน่าฟังก็ไม่นิยมพูดกันในหมู่ของคน วัยรุ่นวัยหนุ่มสาวตลอดจนการแต่งกายที่เรียบง่ายสวยงาม อันเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของ คนล้านนา (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2536, หน้า 11)

นอกจากนี้นโยบายของการพัฒนาจากส่วนกลางมีส่วนอย่างมากที่ทำให้วัฒนธรรมความเป็นอยู่ และความเป็นตัวตนที่แท้จริงของล้านนาเกิดการเปลี่ยนแปลงไปเกือบสิ้นเชิง คงมีหลงเหลืออยู่บ้างบางส่วน และยากต่อการที่จะประติดประต่อกันให้คงรูปการหรือสภาพเดิมไว้ได้ (ชูสิทธิ์ ชูชาติ,2537, หน้า 66) เอกลักษณ์บางอย่างสูญหายไปเลยก็มี เช่น ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับชีวิตที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการจรรโลงหรือควบคุมสังคมให้อยู่อย่างสงบสุข ได้แก่ ประเพณีการถือผี การแอ่วสาว เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ได้แพร่ขยายมาสู่ล้านนาในลักษณะของการใช้อำนาจบังคับให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงและได้เกิดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นโยบายเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อจิตสำนึกของคนต่อความเป็นรากเหง้าที่แท้จริงของล้านนาเป็นอย่างมาก

ดังที่สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 8 (2538, หน้า 39-40) ที่ได้สรุปว่าสภาพปัญหาทางด้านวัฒนธรรมในจังหวัดต่าง ๆ ในเขตการศึกษา 8 นั้น นักเรียน นักศึกษา เยาวชน และประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้สึกสำนึกหรือตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นและของชาติเกี่ยวกับเรื่องของการอนุรักษ์วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ภาษาถิ่นของภาคเหนือตอนบน คือ ภาษาพูด และตัวเขียนอันเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่นที่กำลังถูกกลืนโดยภาษาไทยภาคกลาง อีกทั้งวัฒนธรรมท้องถิ่นยังขาดการจัดเก็บ เผยแพร่ บำรุงรักษาอย่าง จริงจังและต่อเนื่อง ตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมก็ขาดสื่อการศึกษาที่ใช้ในด้านการสืบทอดอย่างแท้จริง นอกจากนั้นยังขาดความสำนึกด้านวัฒนธรรมท่องเที่ยว รวมถึงเทคโนโลยีด้านการสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น

สภาพที่กล่าวมาแล้วเห็นได้ว่าวัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสิ่งสำคัญต่อสังคมท้องถิ่นเพราะทำให้เกิดความมั่นคง เกิดความเป็นระเบียบ ความสามัคคีในหมู่คณะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ และผ่อนคลายความเครียดทางอารมณ์ของสมาชิกในสังคมไทยได้ จึงต้องให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านสืบต่อไป และวิธีที่สำคัญในการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างหนึ่งก็คือการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นวิธีการและเครื่องมือที่เหมาะสมที่สุดในการทำนุบำรุงรักษาวัฒนธรรมพื้นบ้านให้คงอยู่ตลอดไป และการศึกษายังเป็นการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่ดีที่สุด ซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างสมบูรณ์ก็คือครู เพราะครูเป็นบุคคลสำคัญที่จะดำเนินการจัดประสบการณ์ต่าง ๆ ในโรงเรียนให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนมีทัศนคติที่ดีต่อวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทั้งยังสามารถทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนได้อีกด้วย นอกจากสอนนักเรียนในโรงเรียนแล้วครูยังต้องเป็นผู้นำท้องถิ่น ให้การอบรมศีลธรรม และถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ดีงามให้แก่ประชาชน ดังคำกล่าวของ สิริวรรณ ศรีพหล (2539, หน้า 201) ได้กล่าวว่า ผู้ที่มีหน้าที่ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมและใกล้ชิดกับเยาวชนมากที่สุดก็คือครู เพราะครูเป็นผู้แนะนำสั่งสอนให้เยาวชนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น ซึ่งเป็นผลให้เยาวชนมีวิจารณาญาณต่อการเรียนรู้วัฒนธรรมและเลือกเฟ้นสิ่งที่ดีงามจากสังคมได้อย่างเหมาะสม

พอสรุปได้ว่าครูมีความสำคัญมากในการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพราะครูเป็นเหมือนแม่แบบของนักเรียน ถ้าครูผู้สอนไม่ยึดถือปฏิบัติตามแผนประเพณีก็ไม่สามารถเป็นแบบอย่างแก่นักเรียนได้ ดังนั้นหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ทางด้านวัฒนธรรมให้แก่เยาวชนโดยทางตรงนั้นจึงเป็นภาระหน้าที่อันสำคัญยิ่งของครูทุกคนในโรงเรียน ดังที่

สุจริต เพียรชอบ (2536, หน้า 7-12) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูในสังคมเกี่ยวกับการส่งเสริมรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและการถ่ายทอดวัฒนธรรมไว้ดังต่อนี้

> ...ในการอบรมศีลธรรมจรรยา ครูทำได้โดย สั่งสอน แนะนำ และกระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการถ่ายทอดวัฒนธรรม ครูควรแนะนำให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของไทย ตลอดจนการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม วิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรมอาจทำได้หลายอย่าง เช่น แทรกเรื่องวัฒนธรรมในรายวิชาขณะสอน จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเกี่ยวกับวัฒนธรรม โดยจัดให้มีชุมนุมวัฒนธรรม พานักเรียนไปเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีการจัดขึ้นในชุมชน ในการเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนครูควรทำประโยชน์แก่ชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วมเป็นกรรมการหรือสมาชิกขององค์การการกุศลที่จัดขึ้น ...

ด้วยเหตุนี้ครูสังคมศึกษาจึงนับว่าเป็นผู้มีบทบาทมากในการที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านโดยการปลูกฝังให้กับนักเรียน ทั้งนี้เพราะเนื้อหาวิชาในหลักสูตรสังคมศึกษาทุกระดับชั้นล้วนมีการสอดแทรกเรื่องวัฒนธรรมไทยเข้าไปในวิถีแห่งการเรียนรู้อย่างแยกไม่ออก

เนื่องจากวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาท้องถิ่น และเป็นแนวทางความเจริญรุ่งเรืองของชาติ ดังนั้นจึงสมควรที่จะมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านให้กับเยาวชนอย่างจริงจัง ในฐานะที่การศึกษามีความสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมได้ดีที่สุด และครูเป็นบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกับเยาวชน อีกทั้งเป็นบุคคลที่เด็ก ๆ ให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟังอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูสังคมศึกษา ทั้งนี้เพราะเนื้อหาวิชาที่ว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์ เศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา วัฒนธรรม ตลอดจนอิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่มีต่อการดำรงชีวิตและรูปแบบการอยู่ร่วมกันในสังคมทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วจึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาอย่างยิ่งว่าครูสังคมศึกษาจะมีบทบาทในการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านได้อย่างไรและมีวิธีใดบ้างที่จะอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาบทบาทในการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ เพราะครูสังคมศึกษามีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ทางด้านวัฒนธรรมให้แก่เยาวชนในโรงเรียนและประชาชนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนที่สถานศึกษาตั้งอยู่ และมีความสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อที่จะสามารถถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นให้กับเยาวชนได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังสามารถมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และส่งเสริม

วัฒนธรรมพื้นบ้านอีกด้วย ทั้งนี้ผลการวิจัยที่ได้จากการศึกษาจะเป็นประโยชน์แก่ผู้บริหารการศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมและวางแผนทางการจัดการศึกษาให้ครูสังคมศึกษาได้มีบทบาทในการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และเพื่อเป็นเป้าหมายร่วมกันในการรักษามรดกวัฒนธรรมพื้นบ้านของเชียงใหม่ไว้ให้คงอยู่ตลอดไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทในการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะของครูสังคมศึกษาต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเฉพาะบทบาทครูสังคมศึกษาในการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ ในด้านต่อไปนี้
   1.1 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน
   1.2 การเข้าร่วมกิจกรรมทางวิชาการในโรงเรียน
   1.3 การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน
2. กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ 295 คน จาก 34 โรงเรียน ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2543

นิยามศัพท์เฉพาะ

บทบาท หมายถึง การปฏิบัติของครูสังคมศึกษาที่แสดงออกเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งจัดขึ้นในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเชียงใหม่

ครูสังคมศึกษา หมายถึง ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ ปีการศึกษา 2543

การอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง การสืบทอด การถ่ายทอด ส่งเสริม สนับสนุน เผยแพร่ ฟื้นฟู ทำนุบำรุงและระวังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา ศิลปหัตถกรรม ดนตรีนาฏศิลป์ และความเป็นอยู่แบบพื้นบ้านให้คงอยู่ รวมทั้งปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมและดีขึ้นโดยให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคม

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ผลการวิจัยทำให้ทราบถึงบทบาทในการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเชียงใหม่

2. ผลงานวิจัยสามารถนำไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงและเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดกิจกรรม การเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านของครูสังคมศึกษา

3. ผลงานวิจัยสะท้อนภาพให้ผู้บริหารได้ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยปรับปรุงนโยบายให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

4. ผลงานวิจัยสามารถนำไปเป็นแนวทางให้มีการฝึกอบรมครูสังคมศึกษาที่ปฏิบัติงานในสถานศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างแพร่หลายและก่อให้เกิดประโยชน์ยิ่งขึ้น

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University